

Volharden in de toekomst

Ensembles (1): Orkest De Volharding

Vijfentwintig jaar geleden, om precies te zijn op vrijdag 12 mei 1972, leidde de première van *De Volharding* van Louis Andriessen tot de oprichting van het gelijknamige ensemble. Het gebeurde allemaal in Amsterdam, tijdens een zeven uur durend Inclusief Concert in Carré. Een paar honderd medewerkers, verdeeld over elf groepen, gaven acte de présence, waaronder Synthagma Musicum, harmonie-orkest Beek en Donk, het Nederlands Blazers Ensemble, de Instant Composers Pool, het groepje van Louis Andriessen en de vaderlandse popgroepen Super Sister en Solution.

‘Dan kwam er door *De Volharding* van Andriessen (aan de piano) en zijn negen blazende medewerkers heel wat meer los. Het uitdagende ‘werkproject’ - in zijn eindeloze en consequente herhalingen met slechts minieme verschuivingen duidelijk op Terry Riley geïnspireerd - bracht de zaal op kookpunt met luid protesterende tegenstanders, wat de voorstanders tot weer meer bijval inspireerde. Een ware gebeurtenis’, aldus Hans Heg in de Volkskrant van maandag 15 mei 1972.

25 jaar later, om precies te zijn op maandag 29 september 1997, staat De Volharding weer in Carré, en klinkt er naast *De Internationale* andermaal *De Volharding*. De première van toen, de aanleiding voor dit jubileum, maakte eens te meer duidelijk dat Orkest De Volharding volledig met de tijd is meegegaan.

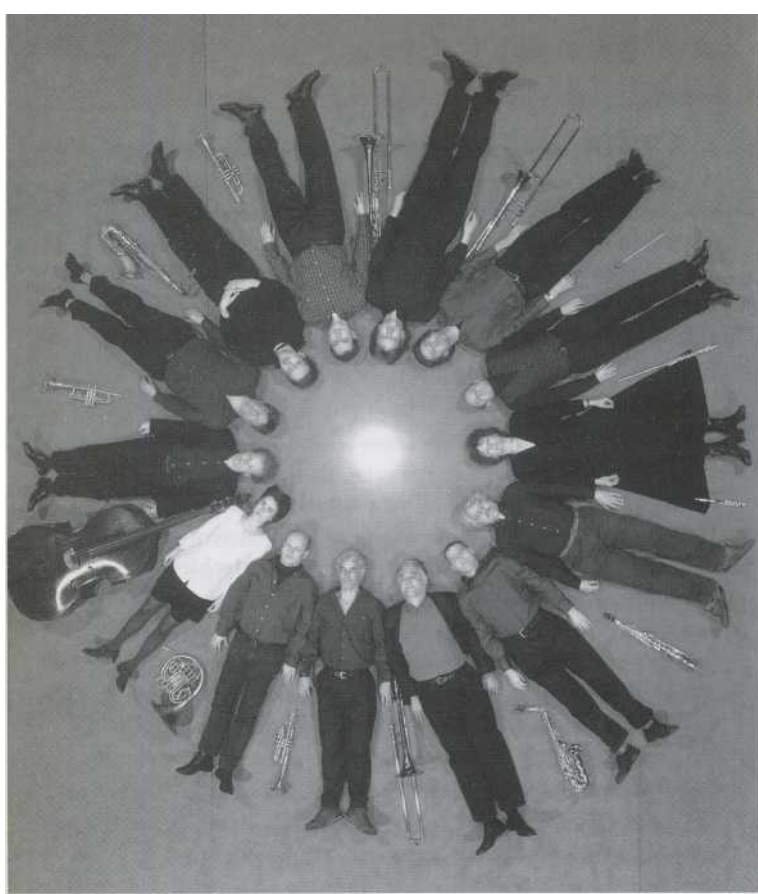
‘Waar Andriessens repetitieve, op het werk van Amerikaanse minimalisten geïnspireerde (maar ruiger geïnstrumenteerde) statement destijds tot een confrontatie van boeroepers en applaudissanten schijnt te hebben geleid, bleef het ditmaal bij een welwillend applausje voor een niet erg dwingende, inderdaad dirigentloze uitvoering. Van een stuk dat de charme draagt van het experiment, maar nadien overtroefd is door sterkere stukken van dezelfde Andriessen.’ (Roland de Beer in *de Volkskrant* van 1 oktober 1997).

Het karakter van *De Volharding* is kenmerkend voor

Nederland telt vele ensembles, elk met een eigen muziek, een eigen cultuur en een eigen microkosmos. In de komende afleveringen wil *Mens en Melodie* diverse gezelschappen portretteren, door in te gaan op hun specifieke problemen en activiteiten. Het 25 jaar geleden opgerichte ensemble De Volharding opent de reeks. Begonnen als luidruchtig straat-orkest en uitgegroeid tot graag geziene concertpodiumgast, heeft De Volharding al het rumoer in het Nederlandse muziekleven glansrijk overleefd.

het karakter van het orkest. De compositie, die een uitvoeringsduur heeft van tussen de vijftien en veertig minuten, heeft als doel muzikale barrières te slechten. Niet alleen het bestel was in slaap gesukkeld, ook het musiceren zelf was in een sleur geraakt. Louis Andriessen maakte dankbaar gebruik van de verworvenheden van de avantgardemuziek enerzijds (in de persoon van Terry Riley) en die van de jazzmuziek anderzijds. Riley poneerde met name in zijn compositie *In C* (1964) de aan de fluxus-beweging ontleende anti-dynamische vorm: de ontwikkeling van de vorm is niet langer de motor van de compositie. Met andere woorden: de compositie wordt niet langer vormgegeven door de componist, maar door de musici. Dit werd gezien als een stap voorwaarts, ontleend aan de verworvenheden van de jazzmuziek. Hoewel doorgaans gevangen in su‘akke schema’s, gaf de jazz al heel wat meer vrijheid aan de musici dan de traditioneel genoteerde muziek. Met *De Volharding* beoogde Louis Andriessen niets meer en niets minder dan het openbreken van het traditionele vormdenken. Het dictaat van de dirigent liep ten einde. *De Volharding* bestaat uit een eindeloze herhaling van eenvoudige melodische frasen, waardoor een optimale vrijheid ontstaat voor de musici. Zij bepalen immers de uiteindelijke vorm en de manier waarop het stuk uitgevoerd wordt. De luisteraar hoort niet elke keer een andere uitvoering, maar ondergaat steeds de ervaring naar een nieuw stuk te luisteren. In den beginne speelde Orkest De Volharding zonder dirigent, in de tijd dat er nog levende muziek klonk op straten en pleinen. Die tijd is voorbij, net als de barricaden die als podium dienst deden. Voorgoed verleden tijd? Ik denk van niet, want elk tijdsgewricht moet worden opengebroken als het hopeloos (b) lijkt vastgelopen.

In eerste instantie was het musiceren van Orkest De Volharding volledig gericht op de individualiteit van de meespelende musici, waarbij een overkoepelend orgaan als een dirigent volstrekt overbodig was.

De Volharding I

Foto: Taco Anema

Beginjaren zeventig was de barrière tussen orkest en dirigent zo hoog geworden dat zelfs het zwaaiende stokje er niet meer bovenuit kwam. Dit had te maken met de bewustwording van het feit dat er grenzen aan het vervagen waren: klassiek en pop waren niet meer strikt gescheiden werelden, ook verschillen van historische en sociaal-culturele aard tussen groepen luisteraars verdwenen. In concreto: het kwam voor dat een gerespecteerd klassiek geschoold componist met zijn ensemble op weg naar het Concertgebouw nog snel even zijn opwachting maakte op de Amsterdamse Nieuwmarkt om een demonstratie tegen de aanleg van de metro luister bij te zetten. Op 15 februari 1975 speelde Orkest De Volharding op de Nieuwmarkt bij een actie tegen de metro, en op 9 juni 1981 stond datzelfde orkest tijdens de nacht van Andriessen op het podium van de grote zaal van het Concertgebouw. En zo werden barrières van het Nederlandse muzikleven geslecht op de barricades van de stad die zelf ook het liefst zonder autoriteit zou leven.

Individualiteit

Pianist Cees van Zeeland had in 1987 de eer de

eerste dirigent van Orkest De Volharding te zijn.

In de uitgave *20 Jaar Orkest De Volharding 1972-1992* schrijft van Zeeland: 'Toen ik benaderd werd door De Volharding om als dirigent met hen te werken, had ik eigenlijk maar één grote angst. Niet zozeer omdat ik geen topdirigent ben - wat ik inderdaad niet ben - maar omdat de individualiteit en eigen verantwoordelijkheid voor het muzikale resultaat wel eens bedreigd zouden kunnen worden door als dirigent voor het orkest te gaan staan. Natuurlijk is er ook winst. Met het spelen van mijn rol komen er een aantal muzikale zaken aan bod die voor die tijd in het gedrang kwamen. Verder is er een muzikale ontwikkeling van het orkest geweest naar meer concertante muziek - een ontwikkeling die ik zeker gestimuleerd heb - en deze muziek heeft duidelijk baat bij het spelen met een dirigent.'

Cees van Zeeland kwam in 1982 bij Orkest De Volharding, en was daarmee de vierde pianist van het orkest. Louis Andriessen (1972-77), Frank van Merwijk (1977-81) en Marjes Benoist (1981-82) gingen hem voor. De huidige pianist, Jaap Dercksen, volgde van Zeeland op in 1986. De rol van de piano was doorgaans meer gericht op ritme dan op melodie en harmonie, en meer dan eens had de pianist de functie van repetitor. In die zin was de stap van de pianokruk naar de dirigentenbok niet zo groot als hij in eerste instantie lijkt. De sociaal-psychologische drempel was vele malen hoger. De Volharding was immers een orkest dat zich ten doel gesteld had om hoe dan ook zonder dirigent te spelen, en alle musici dienden betrokken te worden bij het artistiek en materieel beleid. Het punt van de dirigent is gesneuveld (lang leve de dirigent!), maar het coöperatieve karakter van de vereniging staat nog als een huis. 'Sinds de oprichting in 1972 werkt De Volharding volgens het model van de coöperatieve vereniging u.a. Lid van de vereniging zijn de musici en (sinds 1982) de dirigent.

In deze coöperatieve structuur zijn de leden van het orkest intensief betrokken bij de besluitvorming over het artistiek en zakelijk beleid. Vaststelling van begroting en activiteitenplan zijn voorbehouden aan de algemene ledenvergadering van de vereniging. Deze komt gemiddeld 5 keer per jaar bijeen.'

Bovenstaand citaat is ontleend aan de nota *Met hart en ziel*, waarin Orkest De Volharding de periode 1993-1996 evalueert en het beleid voor het inmiddels lopende kunstplan 1997-2000 presenteert. Zo blijken de uitgangspunten van weleer nog steeds stand te houden: programma's brengen in nauwe

samenwerking met componisten en coproducten, het opzoeken van nieuw publiek en een verregaande betrokkenheid van de musici bij het artistiek en materieel beleid.

Betrokkenheid en medeverantwoordelijkheid zijn verworvenheden uit de nadagen van de jaren zestig, toen alle autoriteit op straat kwam te liggen. Nog steeds staat De Volharding te spelen in een halve cirkel. Alleen als het echt niet anders kan, verwordt de halve cirkel tot een rechte lijn. Orkest enerzijds en publiek anderzijds vormen samen een hele cirkel, waarin niet een dirigent maar de onderlinge saamhorigheid het middelpunt is. De angst van Cees van Zeeland was heel begrijpelijk, maar bleek achteraf onnodig. Tot zijn grote opluchting bleef hij ook in de ogen van anderen de mede-musicus die de maat sloeg en die kritisch meeluisterde. Van Zeeland had het voordeel dat hij al jaren lid was van de club, een dirigent van buitenaf zou het beduidend moeilijker hebben gehad.

Nieuwe weg

Met *Jam* (Ijzer) van Klas Torstensson slaat De Volharding in 1982 een geheel nieuwe weg in. Hoewel het stuk helemaal is geschreven voor de hoekige, metalen klank van De Volharding, is het door de ritmische complexiteit nauwelijks zonder dirigent uit te voeren. Desondanks is het een flexibele en smeedbare compositie, die inmiddels tot de klassieken van het Volhardingrepertoire wordt gerekend.

In nauwe samenwerking met componisten en coproducten heeft het orkest altijd gewerkt aan nieuw repertoire, waarbij keer op keer grenzen werden verlegd. Na tien jaar bestond het repertoire uit zo'n zestig stukken, voor een groot deel bewerkingen van met name Louis Andriessen. Naast de onvergetelijke bewerking van *La Creation du Monde* van Darius Milhaud maakte Andriessen arrangementen van onder meer *In C* van Terry Riley en de *Tango* van Igor Stravinsky. In de beginjaren werden bovendien veel arrangementen gespeeld van politieke hymnen en protestliederen, onder meer van Hanns Eisler, Luis Advis en uit de Spaanse Burgeroorlog. Deze bewerkingen werden doorgaans gemaakt door de musici zelf, een rechtstreeks gevolg van de medeverantwoordelijkheid voor de artistieke gang van zaken. In de periode 1982-1992 verdwijnen de bewerkingen naar de achtergrond ten gunste van de originele composities, wat niet wil zeggen dat er geen bewerkingen meer worden gespeeld. In 1992 omvat het repertoire ruim 130 composities. Een deel van die

werken is geschreven door jonge, eigenzinnige componisten als Steve Martland (*Shoulder to Shoulderen Dance Works*), Martijn Padding (*Remoteplaces*) en Rob Zuidam (*Three mechanisms*), die hun inspiratie putten uit pop, punk en postmodernisme. Het gaf het orkest de frisse wind in de zeilen, waarmee het vol vertrouwen de jaren negentig tegemoet ging.

Vernieuwing van het repertoire door een gericht opdrachtenbeleid was een van de uitgangspunten van het beleidsplan voor de periode 1993-1996. De uitvoering van dat plan heeft geleid tot 35 opdrachten, waarvan 22 geschreven door Nederlandse componisten en 13 door buitenlandse componisten. Niet alleen de grote namen (zoals Otto Ketting, Peter Jan Wagemans en Geert van Keulen) of de componisten die al eerder voor De Volharding schreven (zoals Guus Janssen en Cornelis de Bondt) krijgen opdrachten, maar ook de jonge generatie wordt aan het werk gezet. Naast *Het Oponthoud* (1993) van Otto Ketting verschenen onder meer *F 031* (1995) van Peter van Bergen, *Burn* (1995) van Wiek Heijmans en *Arcade-Space-Mutants* (1996) van Arthur Sauer op het repertoire.

Bij het verstrekken van opdrachten voor nieuw repertoire speelt het Fonds voor de Scheppende Toonkunst een hoofdrol, omdat De Volharding bijna uitsluitend origineel werk speelt. De door het fonds verstrekte opdrachten worden door De Volharding in grote dankbaarheid aanvaard.

Een ander belangrijk uitgangspunt is het opzoeken van nieuw publiek, dat voorheen nog niet vertrouwd was met actuele muziek. De benadering van dat publiek diende te geschieden door een gerichte presentatie. In de tijd van de barricaden ging Orkest De Volharding letterlijk de straat op. Of het nu dertig graden zomer was of tien graden winter, er werd hoe dan ook gespeeld. Uit die tijd stamt ook de opmerking dat 'De Volharding altijd hard en vals speelt'. Op straat gelden nu eenmaal andere akoestische wetten dan in een gemiddelde concertzaal: op straat geldt eigenlijk maar één wet, en dat is de wet van de jungle. Als je gehoord wilt worden en je wilt daarbij overleven, dan moetje veel lawaai maken en daarbij een beetje vals spelen.

In 1978 organiseerde Jan Wolff (hoom van 1972 tot 1982) in samenwerking met het Centrum voor Chileense Cultuur een concertreis naar Chili. Het was zijn wens om te spelen voor mensen die echt bij de politieke strijd betrokken waren, en niet, zoals in Nederland, voor gelijkgestemde zielen. Dat een

i mei-viering in Santiago de Chile een andere orde van grootte had dan een barricade in Amsterdam, bleek toen zeven musici van De Volharding na een concert voor metaal- en textielarbeiders door de Chileense politie voor verhoor werden opgepakt. De Groene Amsterdammer kopte op 31 mei 1978 in een artikel over De Volharding in de Chileense pers: 'Duitse terroristen vermomd als Nederlandse musici'. Het zat de junta dwars dat de leden van De Volharding niet als toerist naar Chili waren gekomen om deel te nemen aan een overigens verboden 1 mei-viering, maar bewust als groep waren gekomen om tegen de regering te demonstreren, om 'het oproer te kraaien' (aldus een opmerking in de juntegezinde krant *El Mercurio*).

Gelukkig heeft dit hachelijke avontuur (een 'Onvergetelijke 1 mei-viering voor De Volharding', aldus Jan Wolff in *De Groene Amsterdammer* van mei 1978) geen invloed gehad op de reislust van het ensemble. In de beleidsnota voor de periode 1993-1996 werd het realiseren van meer optredens in het buitenland als een belangrijk uitgangspunt geformuleerd. 'Ons uitgangspunt was meer in het buitenland te gaan spelen en in het programma een koppeling te maken tussen Nederlands repertoire en repertoire van componisten uit het desbetreffende land. Ondanks de beperkte middelen op dit terrein zijn wij erin geslaagd deze doelstelling te realiseren.' Er werden reizen gemaakt naar Frankrijk (1993), Portugal (1993 en 1994), New York (Bang on a Can Festival, 1995), Duitsland (1996) en Sint Petersburg (1996). Op 22 en 23 november 1997 gaf De Volharding twee succesvolle concerten in Estland in het kader van het Rahvusvaheline Uue Muusika Festival NYDD'97. Naast werk van Louis Andriessen (*On Jimmy Yancey*), Peter Jan Wagemans (*Improvisaties over 7*), Sergei Prokofjev/Geert van Keulen (*Vijf Sarkasmen*) en Michael Torke (*Overnight Mail*) werd *The Trumpets of Yericho* van Raimo Kangro (Estland, 1949) gespeeld. In de toelichting bij het jubileumprogramma, *Zilver in de Piste*, ontschrijft Johan Kolsteeg *Overnight Mail* van Michael Torke als een 'virtuoos meesterwerk dat laat zien in welke richting de stijl van De Volharding zich ontwikkeld heeft'. Torke is in staat om met 'oude middelen' nieuwe muziek te schrijven, iets wat in een tijd van stijl- en genrevermenging een grote toekomst heeft. Het is een compositie die naadloos aansluit bij de mentaliteit van het orkest. Naast Zuid-Afrika staat ook Chili weer op het verlanglijstje. Behalve op dit nieuw publiek ver weg, richt De Volharding zich ook op nieuw, jong publiek.

Voor het lopende kunstenplan worden activiteiten ontwikkeld voor leerlingen van het voortgezet onderwijs. Gewerkt wordt aan projecten waarin de muzikale interesse van deze doelgroep (rap, house) gebracht kan worden in de stijl van De Volharding. In tweede instantie wordt gedacht aan projecten voor leerlingen van het basisonderwijs.

Extra impuls

In 1973 verscheen de eerste grammofoonplaat van De Volharding. De ep (een zogenaamde *extended play*^*ptea*) bevatte het *Solidariteitslied* (1931) van Hanns Eisler in een arrangement van Louis Andriessen, het *Lied van de Macht van het Volk* (1973) van Luis Advis in een arrangement van Jan Wolff en *Dat gebeurt in Vietnam* (1972) van Louis Andriessen. Op dit moment vermeldt de discografie twee ep's, vier langspeelplaten en vijf cd's. Daarnaast is aan diverse cd's van anderen medewerking verleend, zoals *Overnight Mail* van Michael Torke.¹ Voor de lopende planperiode staat per jaar minstens één nieuwe cd op het programma, waarop de Nederlandse muziek ruim vertegenwoordigd zal zijn. Hiermee wordt een extra impuls gegeven aan het aloude beginsel van vernieuwing van repertoire en het bereiken van een nieuw en groeiend publiek, zowel in binnen- als buitenland. Daarnaast wordt gewerkt aan cd's van projecten die zich richten op een bepaald land, zoals het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten.

Sinds het begin heeft De Volharding een actief media-beleid gevoerd, hetgeen geresulteerd heeft in talloze radio-opnamen (onder meer voor de ConcertZender) en verschillende optredens voor televisie. In 1975 maakte cineast Pieter Verhoeff een film over De Volharding, en was daarbij getuige van de controversie tussen Willem Breuker (ongebondenheid en improvisatie) en Louis Andriessen (geschreven noten). Niet lang na het voltooiën van de film richtte Breuker zijn Willem Breuker Collectief op.

In de eerste jaren van De Volharding waren dergelijke schermutselingen aan de orde van de dag en werd het bestaan van het orkest meer dan eens bedreigd door artistieke meningsverschillen. Maar uiteindelijk won toch altijd weer de collectieve verantwoordelijkheid het van het persoonlijk eigenzinnige. In 1982 keerde filmer Kees Hin met een aantal musici terug naar Chili voor opname van een documentaire over De Volharding. Voor Hin was de muzikale drijfveer belangrijker dan de politieke.

'Voor mij stond voorop hoe de musici zich tot de muziekgeschiedenis verhouden, de ongedwongen

De Volharding in 1973

Foto: Alwin Mulder

manier waarop ze uit de meest uiteenlopende bronnen putten. Jazz, Chileense muziek, klassieke muziek, muziek om te overpeinzen, muziek om kracht van te krijgen, de puur lichamelijke kant van muziek, muziek als geestelijk voedsel - dus niet alleen een intellectuele benadering.”

Wat is het eigene van De Volharding? Het is de M van mensen, mentaliteit en muziek (vrij naar *M is for Man, Music and Mozart* (1991) van Louis Andriessen). Het gaat bij De Volharding om mensen, strijd-bare mensen. Componeren voor De Volharding is componeren voor mensen in plaats van schrijven voor instrumenten. Wat dat precies betekent, wordt duidelijk als een willekeurig ensemble een werk uitvoert dat oorspronkelijk voor De Volharding is geschreven. Toegegeven, het gebeurt niet vaak, maar het komt voor. De mentaliteit die onmiskenbaar is terug te vinden in het coöperatieve karakter van de vereniging is de grote motor achter De Volharding. Het is een van de verworvenheden die maar al te vaak als ‘typisch jaren zestig’ onder tafel worden geschoven, maar die in handen van de juiste mensen grote dingen tot stand kunnen brengen. Niet alleen in het verleden, maar ook in het heden en in de toekomst.

Paul Janssen heeft gelijk als hij in *Hel Parool* van 30 oktober 1997 naar aanleiding van het jubileum-concert schrijft dat het tijd is voor de bijl: die bijl

zal echter niet op het podium vallen, maar in de onmiddellijke nabijheid van de muzikpers. ‘De Volharding volhardt, maar waarin?’ vraagt Janssen zich vertwijfeld af. De Volharding volhardt in de strijd tegen de tijdgeest, die sneller is dan de reactie van menig recensent.

Ensemblecultuur

Voor een ensemble als De Volharding is de toekomst rooskleurig. De ensemblecultuur in Nederland rechtvaardigt het bestaan van De Volharding. Het is met barricades als met zandbanken: soms zie je ze wel en soms zie je ze niet, maar ze zijn voortdurend in beweging. De Volharding is in staat die voortdurende beweging op de voet te volgen en weet daarbij de meest uiteenlopende componisten te motiveren tot het schrijven van stukken waarin de mentaliteit van dat moment ondubbelzinnig wordt vastgelegd. Het blijken vaak stukken die najaren nog steeds leuk zijn om te spelen en leuk zijn om naar te luisteren. De plannen voor de toekomst, zoals ontvouwd in de nota *Met hart en ziel*, tonen een ensemble dat volledig klaar is voor een nieuwe tijd. De ruggengraat wordt gevormd door de vaste concertprogramma’s die elk jaar in drie zorgvuldig samengestelde mixen van nieuwe en bestaande werken gepresenteerd zullen worden. Daarnaast zijn er plannen voor diverse samenwerkingsprojecten, waaronder een project met elektronica in samenwerking met Steim (Studio voor

elektro-instrumentale muziek), en samenwerkingsprojecten met jeugdtheatergezelschap Huis aan de Amstel, Theatergroep Hollandia en het Nederlands Danstheater. Naast workshops met conservatoria en het Bijlmer-oratorium van Jacques Bank staan diverse multimedia-projecten, onder meer in samenwerking met MonteVideo, op stapel.

In de zeer nabije toekomst staat de tweede jubileumconcertserie op het programma. Onder de titel *Notenkrakers* zal tijdens twaalf concerten door heel Nederland werk worden gebracht van componisten die in heden en verleden menige noot hebben gekraakt. Op het programma staan *Het Oponthoud* (1993) van Otto Ketting, *Diapason* (1996, première) van Peter Schat, *Take Care* (1998, première) van Willem van Manen en *Pour un tombeau d'Anatole* (1998, première) van Bernard van Beurden. Daarnaast zal uit het omvangrijke repertoire van De Volharding een werk gekozen worden van een componist die zeer nauw betrokken is geweest bij de *Notenkrakers*. Naast de veertien vaste leden zal De Volharding in het nieuwe werk van Bernard van Beurden aangevuld worden met sopraan Marjanne Kweksilber. Het programma *Notenkrakers* zal op dinsdag 14 april in Paradiso (Amsterdam) in première gaan, waarna een uitgebreide Nederlandse tournee zal volgen. De Volharding had oorspronkelijk een bezetting van tien musici (drie saxofoons/klarinetten, drie trompetten, drie trombones en piano). Ten behoeve van *La Création du Monde* werd de bezetting al snel uitgebreid met fluit/piccolo, contrabas en hoorn. Momenteel wordt gedacht over de mogelijkheid om een veertiende musicus voor klarinet/basklarinet aan te trekken, waarmee de vereniging op vijftien leden zou komen. Trombonist Willem van Manen is de enige die sinds het rumoerige concert in Carré als musicus is blijven volharderen, iets dat zelfs Hare Majesteit niet is ontgaan. Tijdens het jubileumconcert in Carré kreeg Hans van Manen door oud-minister Pronk de bijbehorende versierselen opgespeld. Samen met saxofonist Bob Driessen volhardt fluitiste Dil Engelhard al sinds de eerste vergadering en is daarmee volgens Louis Andriessen 'de ongekroonde koningin van De Volharding'.

De Volharding is een manier van leven, een manier van omgaan met muziek. De musici kunnen niet zonder, Nederland kan niet zonder. Steeds meer componisten ontdekken die unieke mix van passie en perfectie en verleggen daarmee niet alleen de grenzen van het ensemble maar ook, en vooral, de grenzen van zichzelf. De Volharding volhardt in de toekomst.

Noten

1. Het allereerste levensteken werd gegeven op 6 januari 1972, toen de groep voor de eerste maal bijeenkwam. Op 30 april werd in het Amsterdamse Bos tijdens een Jongeren voor Vietnam-bijeenkomst een korte versie van De Volharding gespeeld. Pas na het rumoerige concert in Carré besloten de musici als ensemble door te gaan. Dit historische moment is destijds op band vastgelegd en is recentelijk door Donemus op cd uitgegeven (Composers' Voice KN 3).
2. Rob Overman, *20 Jaar Orkest De Volharding*. Amsterdam, 1992, blz. 25-26.
3. *Orkest De Volharding, met hart en ziel. Het beleid 1997-2000*, blz. 40.
4. *Overnight Mail* (1997) met werk van Michael Torke (ARGO Decca CD 455 684-2).
5. Jacqueline Oskamp, 'De Volharding', *de Volkskrant* 26 oktober 1997, blz. 22.

Literatuur

Rudy Koopmans &c Orkest De Volharding, *10 jaar Volharding: tien jaar werken in een progressieve muziekpraktijk*. Amsterdam, Van Gennep, 1982.
Rob Overman, Orkest De Volharding, *20 jaar Orkest De Volharding (1972-1992)*. Amsterdam, 1992.
Frans Vreede, Hans Visser &c Willem van Manen, *Orkest De Volharding: met hart en ziel. Het beleid 1997-2000*. Amsterdam, 1996.
Johan Kolsteeg, *Zilver in de Piste, 25 jaar Orkest De Volharding*. Amsterdam, 1997.
Elmer Schönberger (red.), *Ssst!: nieuwe ensembles voor nieuwe muziek*. Amsterdam, International Theatre &c Film Books, 1996.
Bas Andriessen, *Tettertetter. Interviews met Nederlandse improviserende musici* (onder wie Willem van Manen en Willem Breuker). Ubbergen, Tandem Felix, 1996.

Discografie

De Volharding VH 001 t/m De Volharding VH 006 zijn uitgegeven op vinyl en zijn in zeer beperkte aantallen verkrijgbaar via De Volharding.
Shoulder to Shoulder (1989) met werk van Martijn Padding, Maarten van Norden, Armilar Vasques Dias, Willem van Manen en Steve Martland, VH 007, Attacca Babel 8953-6.
Trajecten: Orkest De Volharding - 20 Years (1992) met werk van Louis Andriessen, Misha Mengelberg, Armilar Vasques Dias, Willem van Manen, Klas Torstensson *Jam*, Cees van Zeeland en Guus Janssen, VH 008, NM Classics 92021.
Hex (1993) met werk van Michael Torke, Paul Termos, Hanna Kulenty en Rob Zuidam, VH 009, Attacca Babel 9380.
M is for Man, Music & Mozart (1995) met twee stukken van Louis Andriessen m.m.v. het Schönberg Ensemble &c Astrid Seriese (zang), VH 10, Electra Nonesuch 7559-79342-2.
De Volharding (1997) met een live-opname van het legendarische concert op 12 mei 1972 in Carré inclusief het applaus, VH 11, Composers' Voice KN 3.
Verwacht wordt de jubileum-cd op Music & Practice van Donemus.

Informatie: Orkest De Volharding t.a.v. Frans Vreede, Weesperzijde 23, 1091 EC Amsterdam, telefoon 020-6948187, fax 020-6946607, e-mail Volharding.ODV@inter.NL.net.

Internet

<http://www.classical.net/music/comp.lst/articles/torke/orchest.html>